Vollaards en Patakons te Wenduine

Hoe indrukwekkend door gestalte en omvang de drie reuzen [1] ook mogen zijn, gelukkig zijn zij niet de enige getuigen van de levende folklore te Wenduine. De gebakvorm „vollaard" is met de bijhorende „patakons" voor de volkskundigen op zijn minst een even interessant studieobjekt.

Van de reuzen weet men heel precies, dat ze pas in 1952 werden gebouwd en dat ze in het kader van de recreatieve funktie van de badplaats als exponenten van de zomerfeestelijkheden op de voorgrond worden geschoven, terwijl vollaards en patakons een specifiek Sinterklaasbestaan kennen en derhalve als toeristisch onbesmet kunnen doorgaan. Navraag bij al wie het zou kunnen geweten hebben, liet niet toe de oorsprong ter plaatse in de tijd te bepalen. Men zou dus geneigd zijn het gebruik in de *mist der tijden* te situeren.

Jaarlijks komen velen, toeristen en autochtonen, voor dienstzaken of uit louter nieuwsgierigheid in het Wenduinse stadhuis. Bemerk, dat men in de gemeente meestal spreekt van *stadhuis* en zelden van *gemeentehuis* zoals de officiële opschriften aangeven. [2] Het pand Kerkstraat nr. 92, dat vroeger als zetel van de gemeenteadministratie dienst deed en thans als *Pension Christiane* wordt uitgebaat, noemde men wél *gemeentehuis ;* toen in 1935 het nieuwe raadhuis – de nabije straat heet Raadhuisstraat – werd betrokken, vond de volksmond dat het woord *stadhuis* beter paste bij dit naar toenmalige begrippen bovenmaatse bestuursgebouw. Stedelijke rechten heeft Wenduine nooit gekregen.

De bezoekers van het stadhuis nu, treffen in de gangen naast de reuzen en een aantal andere heemkundige souvenirs, ook een toonraampje aan waarin een dertigtal ronde voorwerpen met verschillende diameter zijn bevestigd. Een plaatje geeft een nogal lakonieke toelichting : *Patakons of vollaardstenen – Henegouws fabrikaat – Pijpaarde en gips.*

1. *De Reuzen van Wenduine,* in *Bachten de Kupe,* 8ste jaargang, nr. 2, februari 1966, p. 33-34. Zie ook R. DESART en L. QUIEVREUX, *Les géants de Wenduyne,* in *Perles et Curiosités des Communes belges,* Brussel, 1966, p. 57.
   In hetzelfde werk, p. 118, *Des Patacons.* R. Desart kent de patakons o.m. door zijn bezoek aan Wenduine.
2. Dokumentatie over de opeenvolgende gemeentehuizen te Wenduine is te vinden in P. VERDUYN : *Geschiedenis van Wenduine,* 1ste uitg., Brugge, 1938, p. 298-303 en 2de uitg., Wenduine, 1960, p. 204-207.

Afb. 1. – Patakonverzameling Gemeentebestuur Wenduine. Grondstof pijpaarde uitgezonderd onderste twee rijen – gips – zonder de ster in het midden. De rand is, waar voorkomend, rood. Hetzelfde onderwerp – zaaier, bloemen, bladeren, meetkundige figuren – komt voor in verschillende kleurencombinaties

Voor velen – zoniet de meesten – volstaat deze uitleg niet. Omdat in de meeste streken van het Vlaamse land de herinnering aan het baksel met dergelijke cirkelvormige stenen versierd, is uitgestorven. Vijfenzestig jaar geleden reeds luidde H. Vanden Zande de noodklok : *Recedunt Vetera.* [3] *De Patakons gaan er ook van door ! Zij die zoowel bekend stonden ; meest in 't Noorden van Vlaanderen, 'n doet niet ? 't Is tien jaar leên, en nog ieder kind in Brugge, bij groot en klein, vond, op Kerstdag of Nieuwdag, een patakonkoeke 's morgens onder zijn oorkussen. 't Engelke Gabriël zorgde daarvoor.*

Doch 't Engelke Gabriël begint het op te geven. En geen wonder ! Al de vlaamsche engelkens zullen 't weldra alhier opgeven, als wij voort de fransche duivelkens binnenroepen !

In lyrische termen voorspelt Vanden Zande verder de nakende dood van de patakons en de daarmede samengaande antikwarische jacht op de achtergebleven exemplaren.

Achteraf bekeken blijkt Vanden Zande – de man bedoelde het goed – een pessimist te zijn geweest. Op Sinterklaas 1966 waren de patakons, althans te Wenduine, nog springlevend, al hebben ze sedert het begin van de eeuw wel enige gedaantewisseling en vereenvoudiging, om het eufemistisch uit te drukken, ondergaan.

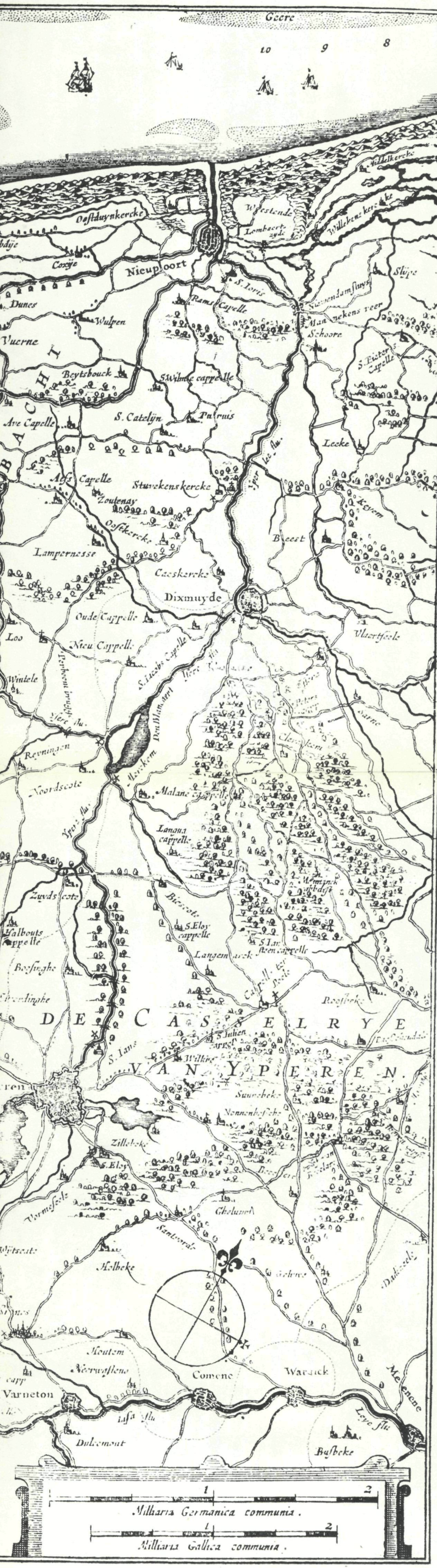
In recente tijden werd de literatuur over het onderwerp verrijkt met enkele voortreffelijke bijdragen. Ere-kollega Jules Pieters uit Serskamp publiceerde in *Ars Folklorica Belgica* [4] onder de titel *De Patacons of Schildekens onzer Nieuwjaarskoeken* een schat aan gegevens die als basis voor verder en diepgaand plaatselijk onderzoek zeer nuttig zijn.

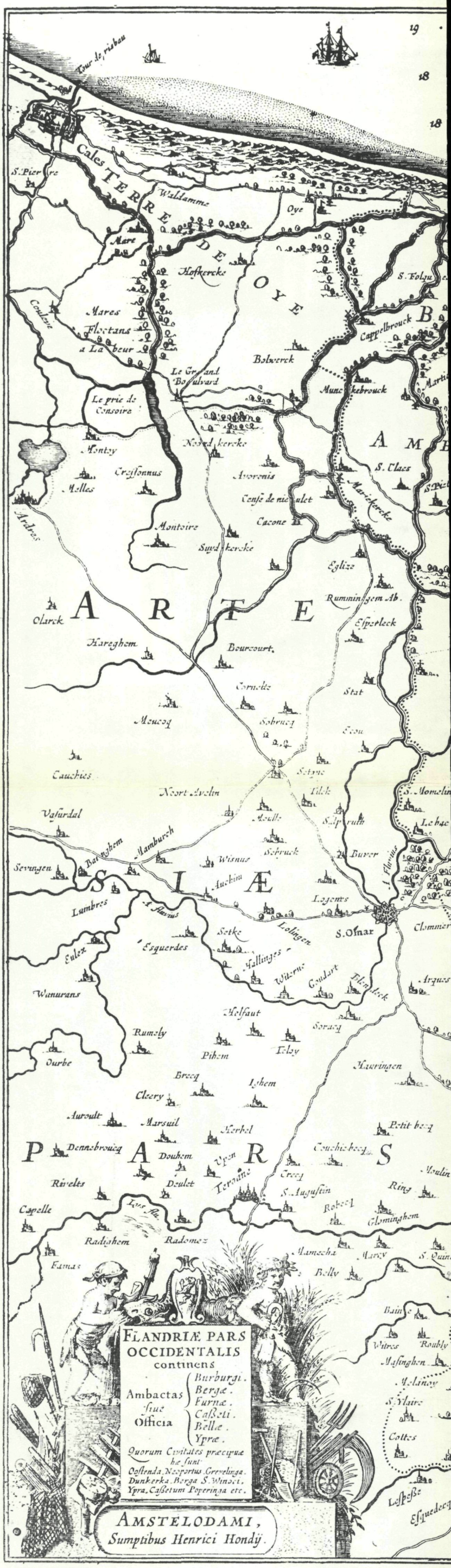
Onmisbaar bij de studie van vollaards en patakons is ook het uitgebreid onderzoek door Prof. Dr. Maurice-A. Arnould van de Vrije Universiteit Brussel : *Les gâteaux de Noël et leur décoration en Hainaut.* [5] Waarom onmisbaar, dat zal verder blijken, wanneer de herkomst der patakons ter sprake komt.

Aan Drs. L. Danhieux, e.a. rijksarchivaris-paleograaf, komt de verdienste toe een streekgeluid te hebben verwoord in *De*

3. H. VANDEN ZANDE : *Recedunt Vetera,* in *Biekorf* 1902, p. 76-77.
4. J. PIETERS : *De Patacons of Schildekens onzer Nieuwjaarskoeken,* in *Ars Folklorica Belgica,* o.l.v. P. De Keyser, dl. I, Antwerpen, 1949, p. 107-148.
5. Maurice A. ARNOULD : *Les gâteaux de Noël et leur décoration en Hainaut,* in *Enquêtes du Musée de la Vie wallonne,* deel VII, 31e jg., nrs. 73-76, jan.-dec. 1954, 74 p.

Brake
Camsbanck
Broers banck
't Scheurtjen
Vuyltbaert
Duynkercke
Altente capp
Sout Cote
Oye Kercke
Adinkerke
Loon
Cleen Sinten
Groot Sinten
Craywyck
S. Loos
Borborch
B O R C H
Hospitael
Capellebrouck
Brouckercke
Spijckere
S. Arnhouts Cappel
B E R G H E N
M O E R L A N D E N
Bulscamp
Tetegem
Lefferenboucke
Uxem
Ghivelde
Winoxbergen
Bierne
Colme flu.
Bischops bergen
Lobberghe
Pitcham
Linchda
Steen
A M B A C H T
Warrheem
S. Niclae capp
S Anne capp.
Hondscote
Coubergbe
Houtem
Wulleringen
Vinchem
Isenberghe
S. Rijckes
Alveringhe
Crochte
Magdalen Hospitael
Killeem
Millam
Drincham
Bijsseele
Chox
Wieldere
West Capelle
Leeffel
Guyverinxhoute
Merckgem
Eeregem
Quaet Ypeeren
Reexpoode
Hoochstede
Rubrouck
Peene flu.
Bambeke
Oost Capelle
Beveren
S. Sixtus cappel
S. Eloys capp.
Essendam
Polinckhove
Volckerinck houe
Hekelsbeke
Bollezeele
Seghers Capelle
Ledringhem
Wormhoute
Haringen
Peene flu.
Stavele
Broucxseele
Arneke
Herseele
Roetsbrouck
West Vleteren
Crombeke
Oostvletere
S Ians steene
Zermeseele
Oudezeele
Houtkercke
Provene
Buysschuere
Ochtezeele
Noort Peene
Cleen Capelle
Hardifort
Watouw
Woestijne
Bavichove
Cassel
Winezeele
Zuytpeene
Capel
S. Iacops cappelle
Oxelare
Terdeghem
Steenvoorde
Abbel cappelle
Oude none
S Magdaleine cappelle
Poperinge
C A S S E L
A M B A C H T
Ruysschuere
Ebbelghem
Stapele
S. Marie Capel
Erdeghem
S. Silvesters Capel
Catz berge
S. Ian inde cappelle
Wildernes
Boeschepe
Vlamertinghe
Vals Capelle
Hondeghem
Eecke
Godewaersvelde
Westoutre
Reningelst
Linde
Hasbroeck
De 3 Mallens capp
Caestre
Borre
Rooberge
Vleteren
B E L L E
S. Ians Capel
S. Anthonis
Scherpen berge
Dickebus
Zerckele
Blareghem
Moersbeke
Pradelle
Meteren
Lokeren
Kemel Berge
Boeseghem
Steenbeke
Belle
Dranoutre
Thienes
De Niep
La motte au bois
Bos
Straet zeele
Noordbeerkijn
S. Gangoen cappelle
Oultersteene cappelle
A M B A C H T
Nieukercke
Berghet
Ybereghe
S. Venant
Garbeeck
Meres
Soetestede Capel
Leye flu.
Merville
Zuydbeerkijn
Steenwercke
Nypkercke
Resly
Buum
S. Floris
Capelle
Callon
S. Gill
Le quesnoy
Robeque
Beaupré Abb.
Stegers
Estaire
Arquinghem
Armentiers
Leye flu.
Le Chartru
Monbernesson
Gohen

Geere
10
9
8
Oostduynkercke
Westende
Lombaert zyde
Willekens kercke
Coxije
Nieupoort
S. Loris
Nieuwendamsluys
Slijpe
Dunes
Wulpen
Rams Capelle
Man nekens veer
Schoore
S. Pieters Capelle
Vuerne
Beytsbouck
S. Wilme cappelle
Ave Capelle
S. Catelijn
Pervuis
Lecke
Ypre lee flu.
Aess Capelle
Stuvekenskercke
Zoutenay
Keyem
Oostkercke
Beest
Lampernesse
Caeskercke
Dixmuyde
Oude Cappelle
Loo
Nieu Cappelle
Vlaertsele
S. Iacobs Capelle
Wintele
Yser flu.
Reyningen
Noordscote
Malane cappelle
Langua cappelle
Ypres flu.
Zuydscote
S. Eloy cappelle
Boesinghe
Langemarck
Roosbeke
D E C A S S E L R Y E
V A N Y P E R E N.
S. Jans
Wilkige
Zillebeke
S. Eloy
Gheluwel
Holbeke
Comene
Warwick
Menene
Varneton
Dulcemont
Busbeke
Leye flu.
1
2
Milliaria Germanica communia.
Milliaria Gallica communia.

Bijlage bij *Bachten de Kupe*, nr. 2 1967

Blankenbergse Vollaard. [6] Hij ook vestigde herhaaldelijk onze aandacht op het voortlevende Wenduinse gebruik en raadde een lokale verzamelcampagne aan.

* * *

Wat is een vollaard ? *Een koek gebakken uit deeg van koekebrood, zonder krenten, in een eigenaardige vorm : langwerpig met aan elk einde een klein rond broodje ; boven op de korst steekt in het middendeel een grote en op ieder uiteinde een kleine patakon.* [7] Deze klassiek geworden omschrijving doet het nog steeds, met dien verstande dat de meeste ondervraagde bakkers er de nadruk op legden dat om vollaards te bakken steeds de fijnste bloem wordt gebruikt zodat men eerder sandwichdeeg dan koekebrooddeeg bekomt. Ook de toevoeging van kaneel werd ons vermeld. Heel precies kwamen we het echter niet te weten. Wellicht is het zo dat de jeugd en ook de ouderen thans meer dan vroeger de gelegenheid krijgen en hebben om koekebrood te eten, zodanig dat bakkers en banketbakkers, elk volgens persoonlijke visie en recept, hun vollaardprodukt pogen te verfijnen. Een gevolg van de stijgende welvaart, teken des tijds.

Wat de afmetingen betreft, schreef een bakkersvrouw : *de vollaard bestaat uit twee koppen van gelijke grootte aan een romp die twee maal zo groot is.* De Wenduinse vollaard is qua vorm identiek met zijn Blankenbergse buur. [8] Beide vertonen ze een sprekende gelijkenis met het grote baksel afgebeeld op het schilderij Kinderspelen (ca. 1560) van Pieter Bruegel de Oudere dat wordt bewaard in het Museum voor Schone Kunsten te Wenen. [9] De dreumes die op dit werk de vollaard tegen zich aandrukt, houdt helaas de linkerarm boven het centrale gedeelte van het brood, zodat een eventuele patakon niet zichtbaar is. Waarschijnlijk hoorde er geen, want anders had de schilder dit kapitale onderdeel niet onttrokken aan onze heemkundige nieuwsgierigheid.

De *ventekoppen* [10] door L. Danhieux als een uitgestorven

6. L. DANHIEUX : *De Blankenbergse Vollaard,* in *Biekorf,* 61ste jg., 1960, nr. 1, p. 7-14.
7. M. VAN COPPENOLLE : *Van ingeltjes Gabriëel en patakons,* in weekblad *West-Vlaanderen,* 15 juni 1946 ; zie ook het vervolg in het nummer van 22 juni 1946.
8. L. DANHIEUX, o.c., p. 9, afb. 1.
9. J. PIETERS, o.c., p. 134 en M. ARNOULD, o.c., p. 19-20 met afbeelding.
10. L. DANHIEUX, o.c., p. 9, afb. 2 en p. 10, afb. 3, zie ook J. PIETERS, o.c., p. 137.

Blankenbergse bakvorm vermeld, hebben, volgens onze opzoekingen, te Wenduine nooit bestaan.

Dat bakkers en banketbakkers mensen zijn voor wie tegenwoordig naast de traditie ongetwijfeld meer dan vroeger de boekdrukkunst een rol speelt, ondervonden we toen verscheidene onder hen spontaan diverse receptenverzamelingen bovenhaalden. In geen enkel geval kon men echter de bereidingswijze van de eigenlijke vollaard vinden, wel van verwant gebak van Waalse oorsprong : *cougnolles* [11], *coquille de Noël* [12] en *cognoux* [13]. In beide laatste recepten staan echter bij de ingrediënten rozijnen vermeld. Te Wenduine verklaarde ons een rustend bakker dat men effen deeg gebruikt omdat anders de twee koppen van de vollaard gemakkelijker afscheuren. In een Noordnederlands receptenboek stond niets dat op een vollaard leek.

Op onze vragen, zowel aan producenten als consumenten, of ze te Wenduine altijd vollaards hebben gekend en of ze steeds dezelfde vorm hebben gehad, klonk het antwoord telkens overtuigend : ja. Om verwarring te vermijden werd iedere geraadpleegde persoon om inlichtingen verzocht omtrent zijn vorige woonplaats, de gemeente waar hij zijn beroep had geleerd en of daar ook speciale gebakvormen voor de kerstperiode waren bekend. In enkele gevallen had de inwijkeling gepoogd om hier een voor de streek van herkomst traditionele bakvorm in te voeren, maar telkens kwam men tot de slotsom dat de Wenduinenaars van geen liefde wilden weten en met Sinterklaas alleen vollaards als feestgebak duldden. Als voorbeeld van zo'n vreemde ongewenste koek noemde men eierkoeken, versierd met zgn. *glace royale*, Sinterklaas te paard voorstellend. Of nog een Sinterklaas met rozijnen bovenop om ogen, mond en jasknopen aan te duiden.

De aanwezigheid van de vollaard kon zo met zekerheid tot aan de eeuwwisseling worden nagegaan. Over de 19e eeuw durven we ons niet uitspreken. Vanden Zande schrijft reeds in 1902 : *Vroeger was de patakon ongemeen gegeerd langs zee : te Blankenberge en te Heist b.v.* Spijtig genoeg vernoemt

11. *De Gids voor de Chef-patissier*, Uitg. Union Margarinière Belge. Merksem, z.j., recept nr. 75.
12. *Recepten Bebo*, nr. 13, uitg. Fabeol, Brussel, z.j., p. 8.
13. *Recepten Benninga*, nr. 33, Brussel, z.j., p. 40. Zie ook Gaston CLEMENT : *Le Conseiller culinaire*, Brussel, 1955, p. 890-891. De naamgeving van het baksel in Wallonië wordt uitvoerig behandeld door ARNOULD, *o.c.*, p. 8-12.

hij Wenduine niet. Het woord *vollaard* gebruikt hij om de een of andere reden niet ; hij heeft het over *patakonkoeke*.

Het lijkt ons niet onmogelijk, dat de eerste plaatselijke beroepsbakker van in den beginne vollaards heeft gebakken. Wenduine heeft zich pas rond 1860 van zuiver landbouwdorp – waar broodbakken een huishoudelijke taak was – tot toeristisch oord ontwikkeld. Het werd toen de gewoonte, dat men in de namiddag vanuit Blankenberge een ezelrit ondernam naar Wenduine waar werd halt gehouden om er krentenbrood

Afb. 2. – Bereden klaroenblazer, ø 9 cm., pijpaarde, kleuren : bruin, geel, blauw, zwart, groen, rood

of boerebrood met ham te eten in de schaarse huizen waar men daar toen voor terecht kon. De eerste bakker die in de bevolkingsboeken als dusdanig staat vermeld, is dan nog een bakkerin, Julie Vandaele, ten jare 1880.

Na de onzekere datering en de vaststaande vorm van de vollaard, enkele woorden over de grootte en het tijdstip waarop hij wordt aangeboden.

Vollaards met patakons zijn te Wenduine onafscheidelijk verbonden met het feest van de grote kindervriend. Navraag bij ongeveer 120 jongens en meisjes uit de drie graden van het lager onderwijs bracht aan het licht dat bij ongeveer de helft de *goed heilig man* een vollaard had gebracht. Dat is meer dan we hadden verwacht, want de Sint komt nog eens langs op school met voor ieder kind zo'n broodje.

In de praktijk is het zo dat in weinig gezinnen de vollaard ontbreekt. De bakkers weten het best, want op de eerste dagen na Sinterklaas is de broodafzet gevoelig kleiner dan in normale omstandigheden. Meestal krijgt ieder kind in het gezin zijn eigen vollaard. Slechts in ongeveer één op vijf gezinnen is er één vollaard voor allemaal, kinderen en ouders samen ; gewoonlijk is die van groot formaat.

De vollaards die in de winkel te koop worden aangeboden variëren in gewicht, lengte en natuurlijk ook in prijs. Tegenwoordig zijn de kleinste ongeveer 15 cm. lang, wegen als deeg 150 en gebakken 100 gram en kosten zowat 4 fr. Middenformaten meten, wegen en kosten respectievelijk 20 cm., 250/200 gr., 7 fr. en 25 cm., 450/375 gr., 14 fr. De grootste worden om en nabij de 20 fr. geprijsd, wegen 650 gr. vóór en 500 gr. na het bakproces en zijn circa 30 cm. lang. Alle hebben ze één centrale patakon, op de zwaarste na, die er drie, één grote in het midden en twee kleinere bezijden, krijgen. De prijzen worden jaar per jaar vastgesteld of herzien, hetzij naar eigen goeddunken, hetzij na overleg in de bakkersbond van Blankenberge en omliggende gemeenten, bond waarvan trouwens een Wenduins bakker de voorzitter is.

Een bakker die sinds 1959 heeft overgeschakeld op een snoephandel zonder produktie vertelde, dat de gangbare prijs voor de vollaards rond 1950 20 fr. per kilo was. Zijn assortiment bestond uit koeken van 1,5 – 2,5 – 5 – 7,5 en 10 fr. alle met één centrale patakon en van 15 en 20 fr. met 3 stenen.

Ondervraagd over de omvang van de omzet kregen we het spontane antwoord, dat de huidige verkoop niet moet onderdoen voor die van vroeger. Een verklaring die wel enigszins verwondert als men de handelaars van de kust kent, die anders nogal vlug zijn om aan de klaagmuur te jammeren over het jaarlijkse slechte seizoen. In elk geval klinkt zoiets als hemelse muziek in de oren van de folklorist : *Manent Vetera*, meneer Vanden Zande !

Een enkele uitzondering was er wel ; één die vond dat er tegenwoordig minder vollaards werden gevraagd dan in de goeie ouwe tijd. Misschien vreesde hij dat de belastingsdiensten hem voor zijn ontboezemingen ter verantwoording zouden roepen.

Vragen over het verband tussen de relatieve welstand van de inwoners en de aankoop van een aantal vollaards bezorgden uiteenlopende reakties. Volgens de enen kochten min gegoeden eerder de heel kleine exemplaren – gewicht ongeveer 80 gram,

zonder patakon – ofwel slechts één grote vollaard voor het ganse gezin, terwijl bij de burgerij elk kind rijkelijk werd bediend en nog één of meer grotere stukken voor het ganse gezin werden aangekocht. Een andere zegsman wist echter te vertellen, dat het gebruik meer in trek was bij de kleine man, meer traditiegebonden dan de gegoeden, die exclusievere genoegens en geneugten zoeken.

Voor Brugge daarentegen hebben we de getuigenis van Van Coppenolle, die in zijn eerder genoemd artikel rapporteert dat er in 1940 nog *Ingeltjies Gabriëel* met patakons werden gebakken, maar dan op bestelling van de adellijke families van Caloen, Coppieters en Van Outryve d'Ydewalle. In dat jaar was de verkoop van patakons te Brugge – steeds volgens Van Coppenolle – *zooveel of uitgestorven.*

De verhouding tussen vollaards met één en die met drie patakons variëerde en schommelt te Wenduine tussen 1 op 10 tot 1 op 20.

Buitenmaatse worden alleen op bestelling gemaakt. De eigenaar van een intussen opgeheven meubelbedrijf had de gewoonte aan zijn personeel vollaards aan te bieden als klaasgift.

Een aparte vermelding verdienen de vollaards die worden verschoten ter gelegenheid van de zgn. *klaaischieting.* De prijzen worden bij die gelegenheid door de lokaalbaas bekostigd. De hoogvogel is een kanjer van om en nabij de 2,5 kilo waard, de beide zijvogels brengen elk een vollaard van ongeveer 2 kilo en kleine vogels een van 1,5 kilo op. Tenslotte krijgen alle aanwezige schutters een kleine vollaard, ongeveer 20 cm. lang. Dit gebruik zou op zijn minst vijftig jaar oud zijn.

Naast de St.-Sebastiaangilde – oudst bekende stichtingsoorkonde dateert uit 1480 – met staande wippen voor zomerschietingen bezit Wenduine ook drie verenigingen met liggende wip, die in de loop van éénzelfde week elk één klaaischieting geven. Veel schutters zijn lid van de drie korpsen ; het resultaat van hun handigheid is dan soms een vollaard-dieet voor het ganse huisgezin gedurende lange dagen.

De drie schuttersverenigingen zijn : de *Winterschutters,* de *IJzeren Arm* en de *Willem Tellvrienden,* opgericht respectievelijk in 1907, 1910 en 1953.

De vader van een der geïnterviewde banketbakkers – vroeger zelf ook in het beroep – zetelde in het bestuur van één dezer maatschappijen. Hij ook begiftigde de klaaischieting :

de hoofdprijs was een vollaard van 3 kilo, één meter lang en opgesmukt met een vijftal patakons.

Feestgebak als inzet bij wedstrijden wordt vermeld door Pieters : krentenbroden met een *grote schilderij* werden in Oost-Vlaanderen *in de estaminets afgeteerlingd,* [14] terwijl te Landen op tweede Kerstdag om prijs werd gekaart : de te winnen koeken heetten daar *totemannen* en waren voorzien van *ronde witte plaatjes.* [15] Arnould stelde ook in het Waalse landsgedeelte een dergelijk gebruik vast ; in sommige gemeenten bestaat de traditie er nog. Voor de Borinage spreekt hij in de verleden tijd over *cougnoles* die werden betwist in kruisboogschietingen op de liggende wip. [16] Ook wedstrijden in het bollen waren een gelegenheid om vollaards te bemachtigen. [17] Tot in Artesië werd er om patakonkoeken gekaart. [18]

Dat de folklore ook via overheidsinterventie nieuw leven kan worden ingeblazen blijkt verder uit het feit dat het Gemeentebestuur sinds jaren aanzienlijke bedragen spendeert om aan de schooljeugd een vreugdevol Sinterklaasfeest te bezorgen. Daarvoor komen niet alleen de inheemse kinderen in aanmerking maar ook de kostgangertjes en patiëntjes van het instituut O.-L.-Vrouw der Blanke Duinen – *papnonnen* noemt men de zorgzame zusters van het Sint-Vincentius a Paolo – en het preventorium Georges Born.

Deze Sinterklaasaktie, ontstaan na de tweede wereldoorlog, schijnt aanvankelijk een privé-initiatief te zijn geweest met subsidie van gemeentewege. Thans gebeurt de ganse viering onder de auspiciën van het feestcomité.

Het geschenkenpakket dat de kinderen door Sinterklaas ter hand werd gesteld bevatte een vollaard, uitgenomen in 1964. Een pleidooi bij enkele kopstukken van het inrichtend organisme had gelukkig tot gevolg dat in 1965 de traditie in ere werd hersteld. In de notulen van de zitting van 26 november 1965 van het feestcomité leest men over de uitreiking van de Sinterklaaspresentjes :

14. J. PIETERS, o.c., p. 133.
15. J. PIETERS, o.c., p. 136.
16. M. ARNOULD, o.c., p. 14-15.
17. J. PIETERS, o.c. p. 138. In *Het Bolspel in Vlaanderen vroeger en nu,* Zottegem 1966, geeft Lic. Renaat VAN DER LINDEN tegenover p. 193 als illustratie een patakon waarop vier bolspelende manspersonen staan afgebeeld (Museum voor Folklore, Brugge).
18. A. DEMONT : *Les traditions populaires dans le Nord de la France,* Arras, 1945, p. 87, voetnoot, aangehaald door M. ARNOULD, o.c., p. 15, voetnoot.

De uitdeling zal gebeuren op zaterdag 4 december... St.-Niklaas zal de inrichtingen bezoeken met Zwarte Piet en (sic) *Nicodemus... Als karakteristiek van de geschenken laat ons zeggen dat ieder pak, met snoep, schoolgerief enz. voorzien is van een koek met patakons* (het woord staat onderstreept in het verslag) *of vollaardsteen!*

In 1966 heeft de Sinterklaas-van-het-feestcomité aldus 375 vollaards bezorgd in de vier inrichtingen die daarvoor in aanmerking kwamen. Ze hebben 8 fr. per stuk gekost.

Afb. 3. – Manspersoon, ø 7 cm., pijpaarde, kleuren : bruin, geel, zwart, groen, rood

In de dertiger jaren had de oud-strijdersbond de gewoonte om vollaards aan de kinderen van de leden te schenken op Sinterklaas. Dit gebruik werd na 1944 niet hernomen.

Is het vollaardgeven en -eten altijd een klaasaangelegenheid geweest te Wenduine, toch zijn er enkele bakkers die ook rond Kerstdag en Nieuwjaar een kleine hoeveelheid van die broden te koop aanbieden. Op één enkele uitzondering, waar wel patakons worden gebruikt voor deze eindejaarsgebakken, zijn ze meestal vervangen door een jezuskindje in roze fondant. Zoiets ziet men thans op vele plaatsen, o.a. ook te Brugge en te Oostende. In deze laatste stad is de vollaard-met-patakon overigens reeds lang ter ziele gegaan. De veralgemeende aanwezigheid van de vollaard-met-jezuskind kan o.i. uitgelegd worden als een gevolg van de verspreiding van drukwerken

door leveranciers van bakkerijgronstoffen, receptenboeken die uiteraard het gevaar van een zekere verarming inzake lokale bakvormen met zich meebrengen.

Vollaards met jezusjes werden tot voor kort door een kinderpension uitgebaat door streekvreemden, besteld als kerstgebak.

Een speciale vermelding verdienen hier nog de inspanningen die in de loop van de jongste jaren door de betrokken beroepsverenigingen werden gedaan om de vollaard in ere te herstellen. De meeste bakkers en banketbakkers zijn gegroepeerd in één van hun respectieve bonden.

Vooral de afdeling Brugge-Kust van de Meester-Banketbakkers van België heeft zich terzake zeer verdienstelijk gemaakt. Het maandblad *De Schakel* publiceerde enkele informatieve teksten [19] over *De Blankenbergse Vollaard* terwijl in verscheidene streekbladen aankondigingen met foto's verschenen, gewijd aan het onderwerp samen met redactionele artikels over vollaards en patakons. [20]

Eén der bijdragen in het vakblad besloot in de volgende termen :

Wat moet U doen om deze verkoop in Uw eigen zaak te bevorderen ?

1. 100 % aan deze aktie medewerken ;

2. de affiches zeer zichtbaar aanplakken en Uw klanten verwittigen ; deze affiches zullen voor de afdeling Brugge-Kust bezorgd worden door de bereidwilligheid van de heer Joris Devriendt, Giverko en Koningsgist, aan wie U tevens Uw patakons zult kunnen bestellen ;

3. de vollaard beminnen (sic) *en hem een bevoorrechte plaats in Uw uitstalraam bezorgen.*

Gelijktijdig met deze perscampagne werden dus affiches verspreid. Op het exemplaar in ons bezit, staat te lezen : *Op elke tafel hun Vollaard – Sinterklaas bestelt ze voor U bij uw banketbakker.*

Als illustratie drie vollaards, waarvan twee met één en één met twee patakons. De plakbrief wordt hier niet gereproduceerd, hij was immers niet te zien aan Wenduinse winkelramen, wél te Blankenberge en te Brugge.

19. *Wat is een Blankenbergse vollaard,* in *De Schakel,* 1ste jg. (1963), nr. 10 en 2e jg. (1964), nr. 10.
20. *Brugsch Handelsblad,* 23.11.1963 en 28.11.1964, *Burgerwelzijn,* 28.11. 1964.

Bij de Brugse banketbakkers heeft men zo opnieuw vollaards-met-patakons gezien. Aan de Brugse folkloristen om inlichtingen te bezorgen over deze aktie.

Langs *De Schakel* [21] hebben we in de loop van het voorbije jaar een oproep gedaan om inlichtingen over het Wenduinse Sinterklaasgebak te bekomen. Het resultaat was ontgoochelend. Geen enkel antwoord kwam binnen.

* * *

Zoals het anker bij het schip hoort, zo past ook bij iedere vollaard de patakon. Juist door het aanbrengen van één of meer van die in principe ronde stenen met min of meer gecompliceerde afbeelding in waterverf, is waarschijnlijk het feit te verklaren dat beide samen, vollaard en patakon, de tand des tijds vele eeuwen lang hebben weten te trotseren.

Over de duistere herkomst van de vollaard en de patakon kan hier in kort bestek worden gehandeld. Zowel Pieters [22] als Danhieux [23] hebben daarover het een en het ander meegedeeld. Zijn het nabootsingen in deeg van de levende offers die de Germanen aan hun goden tijdens de Joeltijd brachten ? Werd dat zelfde gebruik door de Kerk van Christus overgenomen en aangepast aan het kerstgebeuren ? Heeft de patakon de betekenis van een dodenmunt ? Zovele vragen die ook wij onopgelost moeten laten.

In elk geval schijnt thans het verband tussen het schijfje op onze klaaskoek en het geldstuk ter waarde van een rijksdaalder uit de Spaanse tijd [24] te worden aanvaard. In het sinds vorig jaar in het Oostendse stadhuis heringerichte heemmuseum *De Plate* kan men naast een fraaie verzameling patakons – ongeveer 110 stuks waarvan vele uit de 19e eeuw – trouwens zo'n groot zilveren geldstuk bewonderen. Op een niet nader vast te stellen tijdstip zou deze munt dan zijn vervangen door een schijfje in pijpaarde, waarschijnlijk uit ekonomische overwegingen. Zonderling mag dat niet schijnen, want een verdere stap van pauperisatie – in onze eeuw van welvaart ! – beleven we thans met de verdwijning van de stenen en de opkomst van rondjes in gips.

Het bakken van een muntstuk of een vervangobject boven op of in een koek is niet typisch voor onze gewesten, in tegen-

21. *Vollaards en Patakons*, in *De Schakel*, 4e jg. (1966), nr. 7.
22. J. PIETERS, *o.c.*, p. 140-146.
23. L. DANHIEUX, *o.c.*, p. 7-8.
24. J. PIETERS, *o.c.*, p. 108-109, zie ook A. VER ELST : *Folkloristische Tijdspiegel van België*, Brussel, z.j., p. 93.

stelling met de eigenlijke vollaard-met-patakon. Pieters verwijst in dit verband naar Engeland, Duitsland en Serviië waar geldstukjes of andere vreemde voorwerpen in het gebak worden geïncorporeerd. [25]

Hij situeert het eerste Waalse patakonbakken pas in 1875 te Baudour [26], winplaats van de grondstof die reeds lange tijd naar Vlaanderen werd uitgevoerd. Voor het Antwerpse stelt hij het midden der 17e eeuw voorop. [27]

In het woord patakon meenden verschillende zegslieden een Franse klank te herkennen ; ze dachten daarbij misschien aan de vedette van het chanson die vroeger in het bakkersbedrijf werkte en zo aan haar artiestennaam *pâte-'-choux, Patachou,* kwam. Patakon, zei men ons, komt van *pâte-à-icones,* deeg die dient om afbeeldingen weer te geven ! Een banketbakker zag verwantschap tussen patakon en *pâte-à-cougnous.*

De bewering als zou de benaming *patakon* te Wenduine totaal vreemd zijn en dat men er alleen *ingels* en *stenen* zou kennen [28] verdient wel enige nuancering. Evenmin kan echter de term *patakon* voor deze gemeente als de volkse uitdrukking [29] worden veralgemeend. We ondervonden dat de naamgeving gevoelig verschilt al naar gelang men de voortbrengers of de verbruikers aanspreekt. De bakkers en banketbakkers, actieve en rustende, eventueel zelfs de weduwe, in totaal tien want meer zijn er niet te vinden, antwoordden allemaal dat ze die dingen *patakons* noemen ; enkelen voegden er aan toe dat het volk ook het woord *vollaardstenen* gebruikt. De zegsvrouw met de oudste herinnering citeerde ook *iengels,* maar slechts in tweede orde.

Het grote publiek blijft meestal het antwoord schuldig als men om een naam vraagt : *steen* of *vollaardsteen* wordt slechts aarzelend uitgesproken en *patakon* moet telkens, na meer vragen, worden geëlimineerd, zijnde het resultaat van het toonraampje in het stadhuis. Het ontbreken van een aanduiding in de volkswoordenschat mag ons niet verwonderen, het gaat hier immers over een zaak die geen gebruiksvoorwerp is en slechts eenmaal per jaar onder de ogen komt.

Zes leerkrachten hebben het voor ons gevraagd aan de

25. J. PIETERS, o.c., p. 141. Zie ook M. ARNOULD, o.c., p. 40.
26. J. PIETERS, o.c., p. 131.
27. J. PIETERS, o.c., p. 144.
28. L. DANHIEUX, o.c., p. 8.
29. J. PIETERS, o.c., p. 109, vermeldt wel de kust, maar Wenduine niet ; hetzelfde geldt voor p. 133.

ongeveer honderdtwintig kinderen uit de Wenduinse lagere scholen die bezocht worden door de afstammelingen van inwoners. [30] Natuurlijk mag men van kinderen uit de eerste graad – en zelfs van de ouderen – op dit gebied niet te veel verwachten, maar toch was de oogst gevarieerd : *steen, kalk, kalksteen, krijtjes, oogjes, rondekes, plak, plaaster, pamenollekes(!), spekjes.* Eén enkel meisje, dochtertje van een persoon die bij deze enquête was betrokken, wist het beter :

Afb. 4. – Jachttafereel, ø 12,5 cm., total vlak in tegenstelling met sommige grote patakons die bol zijn om beter op de vollaard te kleven. Kleuren : bruin, geel, blauw, zwart, groen, rood
Verzameling Van Damme, Blankenberge

patakon. Achteraf vroeg het ons op straat : *Hoe is 't met je patakons ? Best dat je bestaat, want anders had ik nooit geweten hoe dat die rondetjes op de vollaards heten !* Dat zijn zo de simpele vreugden van de leerling-pemmatoloog. En daarmee wisten we ook dat *rondetjes* haar woord was.

Over *rond* gesproken : enkele bakkers wisten zonder veel overtuiging nog iets vaags over één enkele ovale patakon, over koppen, driehoeken en ruitjes. Het zou ons niet verwonderen dat ze vorm en afbeelding dooreen haalden ; wat het *ovale* betreft : geometrische ronde patakons bestaan niet. Waarschijnlijk zullen te Wenduine nooit andere dan cirkelvormige stenen zijn gebruikt geworden.

30. In de lagere school van het Preventorium Born wordt onderricht gegeven aan *vreemde* kinderen.

Mag men zonder overdrijving beweren, dat de toekomst er voor de vollaard in onze streek niet zo somber uitziet als sommigen wel willen doen geloven, dan hoort daarbij als een soort onvermijdelijk correctief, dat de patakons minder gunstige perspektieven voor de boeg hebben.

De verdienste van J. Pieters is geweest, dat hij de aandacht heeft gevestigd op het bestaan van vele motieven die thans totaal uit de omloop zijn verdwenen en alléén nog in enkele musea aangetroffen worden ; dan nog niet altijd op voor het publiek toegankelijke plaatsen. Musea te Antwerpen, Gent, Brugge en Oostende bezitten merkwaardige exemplaren uit vroegere dagen. Een rijke verzameling huist in de ruime kelders van het Jubelpark onder de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis. Geen enkele patakon wordt er echter ten toon gesteld. Met Dr. J. Verbesselt, conservator van de afdeling Nationale Folklore, zijn we daar gaan rondneuzen en hebben er kunnen vaststellen dat vele honderden vollaardstenen er nog wachten op een doorgedreven sistematische en geografische ordening.

Wat er te Wenduine te vinden was aan patakons werd zoals boven vermeld bijeengebracht in een hangkastje dat in het stadhuis te zien is. Het merendeel van deze stenen werd verzameld rond Sinterklaas 1964 en aangevuld met enkele eenvoudige modellen die in 1965 de voorraad van de plaatselijke bakkers waren komen aanvullen. Daarbij zijn er enkele aangetroffen in een winkel waar er in 1964 geen waren !

In de verzameling van wijlen Dr. J. F. Van Damme, voorzitter van de Blankenbergse heemkring, bevinden zich patakons die rond 1960 te Wenduine werden opgehaald. De betrokken bakker herkende er een vijftal. Onze dank gaat naar Mevrouw Van Damme, die toestond dat er gebruik werd gemaakt van de grote steen met het jachttafereel om deze bijdrage te illustreren. De andere patakons komen ofwel ook in de verzameling van de gemeente voor, of stellen eenvoudiger motieven – haan, konijn – voor.

De bereden klaroenblazer, pronkstuk uit de gemeentelijke collectie, mag worden aangezien als een markant voorbeeld van wat vroeger grote patakons hier waren, staaltjes van volkskundige huisnijverheid.

Verscheidene bakkers beweren steevast dat ze toen 8 à 15 cm. diameter hadden, maar dat er natuurlijk ook kleine werden verwerkt. Grote exemplaren werden per stuk gekocht, kleine

per gewicht. [31] Eenmaal 's jaars kwam een reiziger – kan dat een zekere De Soete uit Brugge zijn geweest ? – langs ; de bakker koos dan de patakons die hij wenste. Momenteel is de keuze erg beperkt ; de bevoorrading geschiedt nu eerder per kartonnen doos dan per kilo. Een dergelijke doos bevat slechts een viertal verschillende motieven. De bakkers groeperen zich en doen hun bestellingen via de bakkersbond van Blankenberge en omliggende.

Persoonlijke briefwisseling met de leverancier, de p.v.b.a. Les Usines Bruyerre te Gosselies, leverde aanvullende inlichtingen. Dit bedrijf liet opmerken dat zij de patakons kennen onder de benamingen *marmots, Jésus* of *ronds pour cougnols* [32]. Het vervangen van de traditionele pijpaarden Borinage-patakons door pleisteren schijfjes werd bevestigd, met als enige verklaring de lagere kostprijs. Zonder naam te noemen, citeert Arnould een brief afkomstig van een groothandel in bakkerijgrondstoffen te Gosselies – naar alle waarschijnlijkheid Bruyerre – waarin de afzet van patakons, zowel in Wallonië als in de Brusselse agglomeratie, dalende wordt genoemd. De oorzaak hiervan zou te vinden zijn bij de bakkersbazen die een lagere productieprijs nastreven. [33]

De Bruyerre-fabrieken zijn geen producenten van patakons : ze zijn tussenpersonen tussen een atelier – dat ze om begrijpelijke redenen blijkbaar niet met name wensen te noemen – en de bakkers. Bruyerre levert patakons sinds 50 jaar, maar kon niet opgeven sedert wanneer Wenduine tot zijn afzetgebied behoort.

Uit de diverse afbeeldingen die bij Arnould voorkomen, is het niet moeilijk in de meeste – recente – patakons van de gemeentelijke verzameling het maaksel van Lorrimier te St.-Ghislain te herkennen.

Een treffend voorbeeld is de zaaiersfiguur die in twee kleurenkombinaties te zien is op de derde onderste rij. Met een diameter van 48 mm., worden deze stenen massaal door Lorrimier vervaardigd voor het belangrijke bakkersbedrijf *Le*

31. M. ARNOULD schrijft, *o.c.*, p. 49-50 en 71, dat patakons door de producent altijd per kilo werden verkocht, ongeacht de afmetingen. Misschien waren het de voortverkopers die de verkoopsvorm wijzigden omdat sommige bakkers slechts een beperkte hoeveelheid grote exemplaren wensten en wellicht ook omdat de winst voor de tussenpersoon aldus groter werd.
32. De wisselende naamgeving der patakons werd door M. ARNOULD voor Henegouwen in kaart gebracht, *o.c.*, tussenblad 44/45.
33. M. ARNOULD, *o.c.*, p. 37.

Bon Grain te Morlanwelz en Strée-lez-Beaumont waarvan de produkten in oostelijk Henegouwen worden verdeeld. [34]

Van de door Bruyerre toegestuurde monster-exemplaren waren ons een deel onbekend : sommige hadden een grote doorsnede – 8 à 10 cm. – en waren belegd met hier onbekende glinsterende schilfertjes ; [35] op andere stond de tekst *Joyeux Noël.*

Het identificeren van patakons, vooral van oudere exemplaren, mag slechts met de grootste omzichtigheid worden bedreven, omdat in de meeste gevallen het jaartal en het merk van de ambachtsman ontbreekt. Dat wisten we al uit de geraadpleegde bronnen [36] en het werd ons nog eens extra beklemtoond door de heer Edouard Remouchamps, directeur van het te Luik gevestigde *Musée de la Vie Wallonne.* Deze volkskundige acht het niet uitgesloten dat de matrijzen van ateliers die na de enquête van Arnould verdwenen, door andere werkhuizen zouden zijn overgenomen. Professor Arnould geeft trouwens zelf voorbeelden van dergelijke herbruik. [37]

Als we Vanden Zande geloven, dan werden de patakons rond 1900 niet meer te Brugge maar te Gent vervaardigd.

De Wenduinse bakkers lieten we opnoemen wat volgens hen vroeger zoal het onderwerp was van de patakon-afbeelding : *iengels met vlerken,* jager die vogel schoot, koets, allerhande ruiters en bereden soldaten, dansers rond een boom, zwaantje, beestjes, harlekijn, oude man met stok, bloemetjes. De huidige beperktheid van motieven werd door de schoolkinderen opgesomd : ster, bloem, palmtak – in werkelijkheid een hulsteblad – kindje, ventje, bolletje en enkele andere meetkundige figuren.

Tegenover het kostprijsverzwarend effekt van de patakon – de steen kost aanzienlijk meer dan de deeg zoals L. Danhieux terecht aanmerkt [38] – staan de pogingen die werden aangewend om de grotere schijven herhaalde malen te laten dienen.

Vroeger kregen de kinderen op Sinterklaas geen vakantie en was er dus minder gelegenheid om het pas gekregen speelgoed

34. M. ARNOULD, *o.c.*, p. 34 en 63.
35. M. ARNOULD, *o.c.*, p. 63, noemt deze schilfertjes *diamentine ;* over het gebruik ervan zie ook p. 70.
36. J. PIETERS, *o.c.*, p. 123, 125, 127-128, 132 en 148 en M. ARNOULD, *o.c.*, p. 49, 63 en 71.
37. M. ARNOULD, *o.c.*, p. 52 en 56.
38. L. DANHIEUX, *o.c.*, p. 14.

te bekijken en te beproeven. Van ontbijt kwam niet veel in huis en moeder gaf een vollaard mee naar school om tijdens de speeltijd op te eten. De stenen die overbleven werden door de zuster verzameld en terug bij de bakker gebracht. Ook de behendige schutters die de reusachtige vollaards op de schietingen in de wacht sleepten bezorgden de patakons soms bij de bakkers terug.

Aan de gerecupereerde stenen zat natuurlijk een stuk korst van de vollaard vast. Het weekproces dat nodig was om ze weer bedrijfsklaar te maken had tot gevolg dat de kleuren van de afbeelding op de patakon vervaagden. Ook particulieren boden aan om de volgens hun oordeel nutteloze stenen terug te brengen. Maar soms was het de bakker die opzag tegen de moeite van het terug geschikt maken van de patakon.

Op zicht van een kleurenfoto, verklaarde een bakker te vermoeden dat de twee patakons met bloemmotieven, uiterst links en rechts op de bovenste rij van de verzameling van de gemeente, door herbruik waren ontkleurd. Beide stenen zijn duidelijk te identificeren als afkomstig uit de werkplaatsen Lorrimier te St.-Ghislain : ze staan afgebeeld in de studie van Arnould. [39]

Grote patakons – diameter van 10 cm. en meer – waren er na de tweede wereldoorlog niet meer te krijgen. De weinige die toen nog in omloop waren, schijnen herbruikte exemplaren te zijn geweest. Algemeen werd door bakkers en banketbakkers verklaard dat de klanten eigenlijk niet het minste belang hechten aan wat er op de stenen staat afgebeeld. De vollaards worden in verband met hun bestemming uiteraard door de ouders aangekocht zonder dat de kinderen daarbij aanwezig zijn.

Dat de verkoop van vollaards niet wordt beïnvloed door de afbeeldingen die op de patakons zijn aangebracht, is maar goed ook. Nadat de produktie uit Vlaanderen verdween, stelt men vast dat thans ook het *printenbakken* en *-beschilderen* aan gene zijde van de taalgrens – door J. Pieters en M. Arnould zo voortreffelijk beschreven – slechts een minder waardevol en verscheiden serieprodukt als resultaat oplevert. Maar de Vlaamse kustbewoner, wat er ook wordt beweerd over de vreemde invloeden op zijn zeden en gewoonten, is taai in zijn tradities. Het verdwijnen van de vollaard is nog niet voor morgen !

E. LEPEER

39. M. ARNOULD, *o.c.*, p. 57, op de moedermatrijs boven rechts.